

Neftin beşiyi sayılan Abşeron yarımadasında çalışan mühəndis-geoloqlar (XIX əsrin əvvəllərindən 1920-ci ilə kimi)

R.R. Rəhmanov, g.-m.e.d.
Geologiya və Geofizika İnstitutu

e-mail: rahidrr@yandex.ru

Bakı xanlığı Rusiyanın tərkibinə qatıldıqdan sonra 1806-cı ildə çar hökuməti neft istismarına icarə sistemi tətbiq etməklə bu yanacaq növü gəlir mənbəyinə çevrilir. Lakin Abşeronda neft əllə qazılan (kəhriz üsulu) quyulardan çıxarıldığına görə onun həcmi çox az idi. 1846-cı ildə dünyada ilk dəfə Bibiheybətdə quyularda qazma işlərinin mexaniki üsulla aparılması az vaxt sərfinə, quyuların sayının və neftin həcmimin çoxalmasına səbəb olur.

1872-ci ildə iltizam sisteminin ləğv edilməsi neft sənayesinin kəskin inkişafına təkan verir. Neftli sahələr artıq hərrac yoluyla icarəyə verilir. Bundan sonra bir çox yerli və xarici sahibkarlar neftli sahələrin istismarı işinə qoşulur. 1890-cı ildə isə kəndlilərin torpaq paylarından neftli sahələrin geri alınması haqqında qanun da qəbul edilir. Neft məhsullarının daşınması üçün Xəzər-Volqa su yolundan əlavə Bakı-Batım dəmir yolu xəttinin işə düşməsi (1883) Abşeron yarımadasında neft hasilatının 27.3 min t-dan (1870) 10.8 mln. t-a qədər (1901) artmasına səbəb olur və dünyada çıxarılan neftin yarısından çoxu Abşeronun payına düşür.

Azərbaycanda neft sənayesinin belə sürətlə inkişafı mütəxəssislərin də nəzərindən kənarda qalmır. Bu təbii sərvətin hansı geoloji yaş və tərkibli süxurlarda yerləşməsi, eləcə də yatım şəraiti böyük maraq kəsb edirdi. Neftlə əlaqədar məsələləri öyrənmək məqsədilə Bakıya ezam olunan mühəndis və geoloqların əksəriyyəti Rusiya İmperator Texniki Cəmiyyəti, onun Qafqaz və Bakı şöbələri, Qafqaz Dağ-Mədən İdarəsi, neft hasilatı və emalı ilə məşğul olan "Nobel qardaşları", "Rus neft ortaqlığı", "Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarət" cəmiyyətlərində çalışırdılar.

Son illər Azərbaycan dilində nəşr olunan kitab, dərslik və məqalələrdə XIX əsrin II yarısında və XX əsrin əvvəllərində Abşeron yarımadasında neft yataqlarının aşkar edilməsi, istismarı və işlənməsi ilə əlaqədar bir çox tədqiqatçıların adları çəkiləndə onlar haqqında dəqiq məlumat verilmir. Bioqrafik məlumatlardan məlumdur ki, onlar geniş əhatəli fəaliyyət göstərən və bir neçə sənətə yiyələnən istedadlı mütəxəssislər olub.

Ona görə də onlar haqqında qısa da olsa məlumat verilməsi maraq doğurur.

Bu səbəbdən XIX əsrin əvvəllərindən 1920-ci ilə kimi (Azərbaycanda neft sənayesinin "milliləşdirilməsi" ili) Abşeronda fəaliyyət göstərən tədqiqatçılar haqqında məlumat verilməsi maraq doğurur.

Vilhelm Herman von Abix

Otto Vilhelm Herman von Abix, German Vilhelmoviç (bəzi mənbələrdə Vasilyevviç) (1806–1886) – alman geoloqu, səyahətçi və tədqiqatçısı, Berlin Universitetinin məzunu (1831), Sankt-Peterburq Akademiyasının həqiqi üzvü (1853) idi. Qafqazın geologiya və tektonikası, çökmülərin stratifikasiyası və litologiyası, faydalı qazıntıları, vulkanizmi, seysmikliyi, neftin mənşəyi və yerləşməsi üzrə tədqiqatlar aparıb (1844–1876). Bakı arxipelaqındakı palçıq vulkanı mənşəli adaları və Neft Daşlarını təsvir edib, sualtı daşların yerləşmə sxemini tərtib edərək, onların Abşeron və Çələkən yarımadağını birləşdirən sualtı silsiləyə aid olmasını göstərmiş (1859, 1861). Abşeron yarımadasının 1:42 000 miqyasında ilk geoloji xəritəsini tərtib edib (1863). Neftin antiklinal qırışıqların tağ hissələrində yerləşməsi, miqrasiya edərək məsələli kollektorlarda toplanması, tektonik qırılmaların neft və qazın əmələ

gəlməsi, dağılmasında rolu kimi fikirləri elmdə dönüş yaradan yeniliklər idi. Palçıq vulkanizminin elmi əsaslarla öyrənilməsi də onun adıyla bağlıdır. O, haqlı olaraq Qafqaz geologiyasının "atası" sayılır.

Abramoviç Mixail Vladimiroviç (1884–1965) – Azərbaycan polyaklarından olan neftçi-geoloq, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü (1955), Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun məzunu idi (1910). 1910–1930-cu illərdə "Azəməft" Geoloji-Kəşfiyyat Bürosunda çalışıb. D.V. Qolubyatnikovla birlikdə Abşeron yarımadasının ilk irimiqyaslı xəritəsinin tərtibində iştirak edib. Azərbaycanın əsas neftli-qazlı layı sayılan Məhsuldar Qatın stratigrafik vəziyyətini müəyyənləşdirərək, onu I, II, III dərəcəyə və alt şöbəyə ayıraraq (1912).

Alekseyev Pyotr Petroviç (1840–1891) – Sankt-Peterburq Universitetində təhsil alıb (1856–1860), Kiyev Universitetinin professoru idi (1869) Abşeron yarımadasının palçıq vulkanlarını və onlardan çıxan qazların tərkibini təsvir edib (1882).

Andrusov Nikolay İvanoviç (1861–1924) – paleontoloq, Novorossiysk Universitetinin məzunu idi (1884). Pont-Xəzər hövzəsinin Neogen çöküntülərinin stratigrafiyasını öyrənib (1905–1912). Abşeron, Şamaxı, Qrozmı və Rumınıyada apardığı müşahidələri əsasında neftin mənşəsinə dair mülahizələri 1895-ci ildə dərc etdirib. Abşeron yarımadasının stratigrafik xəminəni tərtib edib (1915).

Barbot de Marni Nikolay Nikolayeviç (1863–1895) – fransız əsilli idi, Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1886). İlk dəfə S.G. Simonoviçlə birlikdə Məhsuldar Qatın kəsilişini öyrənib (1891), Binəqədi neft yatağına dair məqalə yazıb (1894).

Barotisi de Els İvan Antonoviç (1804–1863) – italyan əsilli idi. Peterburq Dağ-mədən Kadet Korpusunu bitirib (1818). Tiflisdə Gürcüstan ekspedisiyasında çalışıb (1827). Neft quyularının işləməsinə tənzimləmək üçün Bakıya ezam olunub (1829). Binəqədi yaxınlığındakı Keyrəki palçıq vulkanında 1830-cu il, may ayının 24-ü baş verən püskürməni təsvir edib.

Batseviç Leopold Feliksoviç (1849–1923) – polyak əsilli idi, Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun məzunu idi (1872). "Abşeron yarımadasının neft yataqlarının öyrənilməsinə dair materiallar" (1881–1883), "Balaxanı, Sabunçu və Ramana sahələrində neft yataqlarının tükənmə məsələsinə dair" (1904) məqalələrin müəllifi olub.

Bibi-Topsan Artur (1873–1968) – ingilis mühəndisi və geoloqu idi. İngilislərə məxsus Bakı neft mədənlərinin birində işləyib. "Rusiyanın neft yataqları və neft sənayesi" kitabında (1904) Bakının neft yataqları və palçıq vulkanları haqqında məlumat verib.

Boqaçyov Vladimir Vladimiroviç (1881–1965) – Don kazaklarından idi. Peterburq Universitetinin məzunu olub (1905), Bakıda Politexnik İnstitutunun professoru idi (1921). Pont-Xəzər hövzəsinin geoloji inkişaf tarixini tədqiq etmişdir (1910).

Boqdanoviç Karl İvanoviç (1864–1947) – polşalı dağ mühəndisi, geoloq və səyahətçi idi. Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunda təhsil alıb (1881–1886). Bir çox ekspedisiyaların (Tibet, Kuen-Lun, Ob və Baykal arası) tərkibində (1889–1994) və Geoloji Komitənin tapşırığı ilə Cənub-Şərqi Qafqazda tədqiqatlar aparıb (1901). "Baş Qafqaz dağ silsiləsinin iki kəşfiyyəti" (1902), "Cənub-Şərqi Qafqazda Dührer sistemi" (1907) kitablarının müəllifi olub.

Çarnotski Stefan İvanoviç (1878–1947) – polyak əsilli idi. Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1906). Rusiya Geoloji Komitəsinin əməkdaşı kimi (1907–1922) Abşeronda neft yataqlarını tədqiq edib. 1922-ci ildə Polşaya mühacirət edib.

Çixacıyov Pyotr Aleksandroviç (1808–1890) – coğrafiyaşünas, geoloq, səyahətçi. Peterburq Universitetini bitirib (1830). Dərc etdirdiyi "Coğrafi və təbiət-tarixi öçerklər" (1890) toplusunda Abşeron yarımadasında zəngin neft yataqlarının olmasını göstərmişdir. Bakı neftinin Amerika Birləşmiş Ştatlarında hasil olunan neftlə müqayisədə dünya miqyasında tutduğu mövqeyi, Abşeron yarımadasının tektonik quruluşu, Boğ-boğa palçıq vulkanı haqqında məlumat verib.

Deyxman Aleksandr Andreyeviç (1784–1830-cu ildən tələməyaraq) – isveç əsilli idi, Peterburq Dağ-mədən Məktəbini bitirib (1802). Novosibirsk vilayətində yerləşən Suzun sikkəxanasının rəisi olub (1818–1821). İmperator Kabinetinin dağ-mədən şöbəsində işləyib (1826). Bozdağ-Qobu palçıq vulkanının püskürməsinə (1827) təsvir edib.

Durnyov İvan Semyonoviç – Peterburq Geoloji İnstitutunu bitirib (1885). Bakı quberniyasında Lev de Bur və Z. Tağıyevin mədənlərində işləyib (1899). Bakı Neft Sənayesi Cəmiyyətində fəaliyyət göstərmiş (1910).

Enqlər Karl Osvald Viktor (1842–1925) – Almanyanın Freyburq Universitetini bitirib (1864). Rusiya EA-nın fəxri üzvü olub (1913). Abşeron neftinin xüsusiyyətlərini öyrənib və onun üzvi maddələrdən törəməsi nəzəriyyəsini irəli sürüb (1890).

Eyxvald Eduard İvanoviç (1795–1876) – Baltik almanlarından idi. Berlin Universitetində tibb və təbiət elmlərinə yiyələnib (1814–1817), Kazan Universitetinin professoru (1823), Sankt-Peterburq İmperator Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü olub (1826). Rusiyada ilk olaraq paleontologiya kursu üzrə mühazirə oxuyub (1839–1855). Qafqaza və Xəzər dənizinə səyahət edərək, buranın fauna (əsasən mollusk, balıq, sürünənlər), flora və geologiyasını öyrənib (1825–1826), Abşeronun neftli sahələrini təsvir edib (1834).

Əfəndiyev Əbdülqədir Molla Süayb oğlu (1877?) – ilk Azərbaycanlı dağ-mədən mühəndisi olub, Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1904). Fatmayı sahəsinin geoloji quruluşu və neft-qazlılığını tədqiq edib (1910).

Höfer Hans (1843–1924) – avstraliyalı geoloq idi. "Neft və onun törəmələri" kitabında (1888, rus dilində 1908) neftin tarixi, fiziki və kimyəvi xüsusiyyətlərini, yataqların (o cümlədən Abşeron yarımadasının) kəşfi və istehsalını təsvir edib. Neftin üzvi mənşəli olması fərziyyəsini söyləyən (1888) ilk tədqiqatçılardan olub.

Xarıçkov Konstantin Vasilyeviç (1865–1921) – kimyaçı, Sankt-Peterburq Universitetini bitirib (1902). Bakı Texniki Komitəsində çalışıb (1892–1896). Bakı neftinin tərkibi və palçıq vulkanlarının qazlarını öyrənib (1903).

İvanov Aleksey Pavloviç (1865–1933) – geoloq, professor (1922), Moskva Universitetini bitirib (1891). Paleontologiya, mineralogiya, stratigrafiya və neft geologiyası üzrə tədqiqatlar aparıb. Zaqafqaziyada işləyib (1900–1907). Pirallahı adası, Suraxanı, Binəqədi və Bibiheybət sahələrinin tektonik quruluşunu tədqiq edib (1904).

Kalitski Kazimir Petroviç (1873–1944) – polşalı, neftçi-geoloq idi. Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1899). Geoloji Komitədə işləyib (1901–1929). Abşeronun neft yataqları və palçıq vulkanlarını tədqiq edib (1915, 1916).

Karpinski Aleksey Mixayloviç (1782–1830-cu ildən) – Rusiya Elmlər Akademiyasının ilk prezidenti (1917–1925) Aleksey Karpinskiyin nəslinə mənsub idi. Qafqazda aparılan bütün geoloji işlərə rəhbərlik edib (1819–1826), Abşeron yarımadasında neft işlərinin vəziyyətini öyrənib.

Karpinski İliodor Aleksandroviç (1826–1887) – Peterburq Dağ-mədən Mühəndislər Korpusu İnstitutunu bitirib (1848). Qafqazın dağlıq hissəsi və Zaqafqaziya İdarəsində (1872) Bakı quberniyasındakı mədənlərin birində müdir vəzifəsində çalışıb.

Karpinski Vladimir Leonidoviç (1874-?) – Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1897), Bakı neft cəmiyyətində işləyib (1897). Dağ-mədən sənayesinin inkişafına verdiyi töhfəyə görə Parisdə keçirilən (1900) Ümumdünya Sərgisinin qızıl medalına layiq görülüb.

Kleymenov Vasily Vasilyeviç (1805–1866) – Peterburq Dağ-mədən Kadet Korpusu İnstitutunu bitirib (1826). Abşeron və Şirvan neft mədənlərinin baş nəzarətçisi (1834–1838) olub.

Konşin Afanasi Mixayloviç (1854–1919-cu ildən sonra) – Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1877). Qafqaz Dağ-mədən Komitəsinin geoloqu olub. Qafqazın mineral sularını təsvir edib (1892–1893). İlk dəfə neft ehtiyatını qiymətləndirib (1888), Balaxanı-Sabunçu-Ramana sahəsi üzrə geoloji profil qurub (1894).

Koşkul Fridrix Germanoviç fon (1832–1886) – alman əsilli idi. Peterburq Dağ-mədən Kadet Korpusunu bitirib (1852). Bakı neft mədənlərini tədqiq edərək onların statistik cədvəllərini tərtib edib (1864). Bu da sonralar onları şəxsi mülkiyyətə verən zaman qiymətləndirilməsində əsas götürülmüşdür.

Krasnov Andrey Nikolayeviç (1862–1915) – botanik, coğrafiyaçı, geoloq, torpaqşünas, Sankt-Peterburq Universitetinin məzunu (1885), Xarkov Universitetinin professoru (1889–1911) idi. Abşeronun Keyrəki, Bozdağ Qobu və Bozdağ Güzdək palçıq vulkanlarının morfoloji xüsusiyyətlərini tədqiq edib (1904).

Kvitko Semyon Kuzmiç (1855–1917) – kazak əsillidir. Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1879). İmperator Rus Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsinin sədri (1879), Bakı Texniki Komitəsinin texniki, sədri (1894-cü ildən) olub. Neft emalı və mənşəyi, hidrogeologiya, paleontologiya sahələri üzrə məşğul olub. "Abşeron kazakı" ləqəbi ilə məşhur idi.

Qilyov Konstantin Vasilyeviç (1835–1882) – Peterburq Dağ-mədən Korpusu İnstitutunu bitirib (1853). Abşeron yarımadasında neft mənbələrini tədqiq etmiş, onları planda göstərmişdir (1870).

Qolubyatnikov Dmitri Vasilyeviç (1866–1933) – Don kazakları ailəsində anadan olub, Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1900). Geoloji Komitənin neft bölməsində, onun yenidən qurulmasından sonra Neft Geoloji-Kəşfiyyat İnstitutunda (1900–1918), Moskva Dağ-mədən Akademiyasında professor vəzifəsində çalışıb (1924–1930). 1903-cü ildən 1933-cü ilə kimi (fasillərlə) Azərbaycanda geniş fəaliyyət göstərmişdir.

Abşeron yarımadasının geologiyasının öyrənilməsində böyük rol oynayan I.M. Qubkin, D.V. Qolubyatnikov və M.V. Abramoviç (mərkəzdə sağdan sola) Yasamal dərəsində

rib. Ona qədər görülən işlərə tənqidi yanaşaraq çatışmazlıqları göstərib (1903, 1904). Abşeron yarımadasının Kaynozoy çöküntülünün müfəssəl stratigrafiyasını işləyib, onlarda neftin yatma şəraitinin əsas xüsusiyyətlərini tədqiq edib. Neft yataqlarının öyrənilməsinə də profilərlə yanaşı struktur xəritələrin qurulmasına böyük önəm verib. Pirallahı adası (1908), Bibiheybət (1914) neftli rayonlarına iri həcmli əsərlərini həsr edib, daqıq geoloji xəritələri tərtib edib. Neft-mədən geologiyasının əsasını qoyanlardan sayılır.

Qubkin İvan Mixayloviç (1871–1939) – akademik, Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunda təhsil alıb (1903–1910). SSRİ-də neft geologiyasının təşkilatçılarından idi. Azərbaycan filialının sədri (1936–1939) olub. Diapirizm, palçıq vulkanizmi və neft yataqları ilə genetik əlaqənin, neftin biogen mənşəli olmasını göstərib. Abşeron yarımadasında Sumqayıt, Üçtəpə, Qovundag, Pirəkəşkül sahələrinin geoloji quruluşlarını tədqiq edib (1913–1917).

Lebedev Nikolay İosifoviç (1863–1931) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1888). Yekaterinoslav (indiki Dnepropetrovsk) Dağ-mədən İnstitutunun rektoru (1908–1919, 1921–1924) olub. Qafqaz dağ-mədən idarəsində işlədiyi vaxt (1898, 1900, 1905) Abşeron yarımadasına yanaşı yerləşən adaların geoloji quruluşunu öyrənib, kəşfiyyat işlərini təhlil edib (1902), Qafqazın ümumiləşmiş geoloji xəritəsini qurub.

Lednyov Nikolay Mixayloviç (1885–1942) – Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1911). Geoloji Komitənin əməkdaşı kimi Bakı, Quryev, Fərqaqan, Qrozmı neft mədənlərində, Azneftin geoloji-kəşfiyyat bürosunda işləyib (1913–1926). Pirallahı adasının geoloji quruluşu haqqında geniş məqalə dərc etdirib (1922).

Lisenko Konon İvanoviç (1836–1903) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1856), orada professor vəzifəsində işləyib (1867–1891). Abşeron yarımadasının palçıq vulkanları haqqında məqalə dərc etdirib (1870).

Mendeleyev Dmitri İvanoviç (1834–1907) – ensiklopedik biliyə malik olan alim, kimyəvi elementlərin dövrü cədvəlini yaradıb. Neftin mənşəyini ağır metalların karbidlərindən əmələ gəlmə hipotezini irəli sürüb (1876). Bakıda olarkən neftdən alınan yağların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması barədə bir sıra tədbirlər təklif edib (1863), Suraxanı, Balaxanı və Bibiheybət neft mədənlərinə bəxş keçirib və öz düşüncələrini qəzetdə dərc etdirib (1880), Bakı Neft Sənayeçilərinin I Qurultayında iştirak edib (1884), "Neft işlərinin gələcək inkişafı" və "Bakı neft sənayesinin gələcək inkişafına yardım edən tədbirlər haqqında" mövzularda məruzəsi dinlənilib (1886).

Möller Valerian İvanoviç (1840–1910) – alman əsilli, Rusiya EA-nın müxbir üzvü, Peterburq Dağ-mədən Mühəndislər Korpusu İnstitutunun məzunu (1860), institutun Paleontologiya kafedrasının professoru (1873), Qafqaz diyarının Dağlıq hissəsi İdarəsinin rəi-

si (1885–1893), Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun direktoru (1893–1900) olub. "Qafqaz diyarının faydalı qazıntıları və mineral suları" əsərində Abşeron yarımadasının neft təzahürələrini təsvir edib (1899).

Muromtsev Pyotr Petroviç (1828–1906) – İmperator Rusiya Coğrafiya Cəmiyyətinin üzvü olub. Benkendorflarla birgə şirkət yaradaraq, Balaxanı və Suraxanı neft sahələrinin istismarında iştirak edib (1874–1878). Qobustanın Cəngi, Qırqışlaq sahələrində neft çıxışlarını təsvir edib (1873, 1875).

Muşketov İvan Vasilyeviç (1850–1902) – geoloq, coğrafiyaçı, səyyah idi. Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1872). Mərkəzi Asiya, Ural və Qafqazın tədqiqatçısı idi. 1892-ci ildə Abşeron yarımadasının şimal sahilində Buzovna kəndi qarşısında palçıq vulkanının püskürməsi nəticəsində yaranan adanı təsvir edib.

Nalivkin Dmitri Vasilyeviç (1889–1982) – paleontoloq, Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun məzunu olub (1915). Abşeron yarımadasında geoloji kəşifləri, Bakı ətrafında Dördüncü Dövrə aid ikitaylı qabıqlı faunasını öyrənib (1908–1910). Keçmiş SSRİ-də, o cümlədən Qafqazda geoloji xəritələrinin tərtibində əvəzsiz xidmətləri olub.

Rüstəmbəyov Fətulla bəy Əsəd bəy oğlu (1864–1946) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1893), Azərbaycanda neft sənayesinin təşkilatçılarından biri olub, Bakı milyonçusu Musa Nağıyevin neft mədənlərini idarə edib (1898–1920).

Ryabinin Anatoli Nikolayeviç (1874–1942) – g.-m. e.d., prof., Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1897). Geoloji Komitənin direktoru (1921–1923), Rusiya Paleontologiya Cəmiyyətinin prezidenti (1940–1942) olub. Binəqədi neftli rayonunda geoloji tədqiqatlar aparıb (1906).

Semyannikov Pavel Petroviç (1837–1919) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən Mühəndislər Korpusunu bitirib (1858). Bakı quberniyasında şəxsi zavodları və neft mədənlərini idarə edib (1885).

Simonoviç Spiridon Georgiyeviç (1847–1905) – paleontoloq idi. Binəqədi rayonunda instrumental geoloji planaalmayı həyata keçirib və alınan nəticələri dərc etdirib (1891).

Sorokin Aleksandr İvanoviç (1848–1928) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1872). Qafqaz Dağ-mədən Komitəsində işləyib. Bibiheybət neftli sahəsinin lay xəritəsini (S.G. Simonoviçlə birgə) dərc etdirib.

Sulukidze Qriqol Qriqoriyeviç (1834–1902) – ilk gürcü geoloq idi. Sankt-Peterburq Dağ-mədən Mühəndislər Korpusu İnstitutunu bitirib (1856). Qafqaz dağ-mədən kombinatında işləyib (1860–1886). A.İ. Arxipov və R.Y. Kraftla birlikdə Bakı qəzasının geoloji quruluşunu təsvir edib (1870).

Şöqren Yalmar (1856–1922) – isveçli, Upsal Universitetinin professoru (1888–1895) idi, "Nobel qardaşları" firmasında geoloq (1885–1889), Binəqədi rayonunda tədqiqatçı kimi çalışıb (1891). Məhsuldar Qatın "Balaxanı seriyası" adı ilə, ondan üstə Abşer-

ron, Bakı, altıda isə Sumqayıt seriyalarını ayırmışdır. Lökbataq palçıq vulkanının 1887-ci ildə püskürməsinə geniş təsvir edib.

Ştal Aleksandr Fyodoroviç (1850–1952) – alman əsilli idi. Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun məzunu olub. Neft hasilatı üzrə İngiltərə-İran şirkətində işləyib. Bakı quberniyasının neft yataqları və palçıq vulkanlarını təsvir edib (1902, 1914).

Şteber Eduard Albertoviç (1862–1942) – alman əsilli idi. Yekaterinoslav (indiki Dnepro) Universitetinin professoru olub. Palçıq vulkanlarının genezisi, püskürmələrinin dövrlülüyü və məhsulları, qazların radioaktivliyi, neft yataqları ilə əlaqəsi haqqında mülahizələr irəli sürüb (1914, 1915).

Şteyman İvan Aleksandroviç (1820–1894) – dağ-mədən işlərinin təşkilatçısı idi. Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1842). Qafqaz və Zaqaqaziyanın dağ hissəsi İdarəsinin müdiri (1866–1885), Abşeron yarımadasının geoloji xəritəsinin tərtib edilməsinin rəhbəri olub.

Uşeykin Nikolay İvanoviç (1888–1920) – Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib. Puta neftli rayonun geoloji quruluşunu öyrənib (1914), Balaxanı-Sabunçu-Ramana neftli rayonlarının Məhsuldar Qatın kəşifində doqquz neft-qazlı horizon qeyd edib, struktur xəritələr tərtib edərək, tektonik quruluşlarını araşdırıb (1915). İlk dəfə Məhsuldar Qatın üst şöbəsində Balaxanı, alt şöbəsində isə Qırməküüstü qumlu və gilli, Qırməki, Qırməkialtı lay dəstələrini ayırıb (1917).

Vəzirov Fərrux bəy Həmid bəy oğlu (1861–1920) – Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirən (1886) ilk azərbaycanlı dağ mühəndisi idi. Qafqaz Dağ-mədən Departamentinin Qafqazın dağ hissəsi idarəsində çalışıb. "Bakı Neft Sənayeçilərinin Qurultayı" Şurasında, Bakı Birja Komitəsində fəaliyyət göstərən Balaxanı, Sabunçu və Bibiheybət sahələrində neft hasilatı ilə məşğul olub (1897–1903).

Voskoboynikov Nikolay İvanoviç (1801–1860) – Peterburq Dağ-mədən Kadet Korpusunu bitirib (1823). Abşeron yarımadasının neft müəhlisliyi üzrə ilk tədqiqatçısı olub, ələ qazılan neft quyularını təsvir edib (1827). Böyük dərində neftin çıxarılmasını təmin edən pilləli qayın texnologiyasını, əl quyularının bərkidilməsi və onlardan neftin çıxarılma üsullarını işləyib. Bakı neftinin təsnifatını verib, palçıq vulkanizmi ilə neft yataqlarının əlaqəli olduğunu göstərib, mexaniki üsulla neft quyusu qazılması layihəsini təklif edib. Onun əsasında V.N.Semyonov (1801–1863) tərəfindən Bibheybətə dünyada ilk kəşfiyyat quyusu qazılıb (1846).

Volaroviç Pavel Yeqoroviç (1873–1912) – Peterburq Dağ-mədən İnstitutunun məzunu (1903) olub. Geoloji Komitədə işləyib. Azərbaycanın əsas neftli-qazlı çöküntü kompleksinə "Məhsuldar Qat" adının verilməsinə təklif edib (1909). Qırməki neftli rayonunu tədqiq edib (1907–1911).

Yuşkin Yevgeni Maksimoviç (1872–1937) – Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirib (1895). "Şibayev"-firmasının Balaxanı, Sabunçu, Ramana və Bibiheybət

mədənlərində yüksək keyfiyyətli neft məhsullarının alınması ilə məşğul olub.

Zqlenitski Vitold Konstantinoviç (1850–1904) – polyak əsilli idi. Sankt-Peterburq Dağ-mədən İnstitutunu bitirərək (1875) Bakıda fəaliyyət göstərmiş (1891–1904). Quyuların əylməsinə müəyyənləşdirən cihaz icad edib. Xəzərin sahilinə yaxın yerləşən sahələrin karbohidrogenlə daha zəngin olması qənaətinə gəlib. Bibiheybət körfəzi və Abşeron yarımadasına yaxın adalarda tədqiqat işləri aparıb. Dənizdə basdırılmış dirəklər üzərindəki meydançalarda yerləşdirilən neft quyularının qazılması layihəsini işləyib. Onun ideyası körfəzin torpaqla qurudulması ilə əvəz olunub və işi Xersondan dəvət olunan polşalı Pavel Nikolayeviç Pototski (1879–1932) həyata keçirib (1923).

Zuber Rudolf (1858–1920) – tanınmış polşalı geoloq və səyahətçi olub. Neftin axtarışı və kəşfi sahəsində ixtisaslaşmış. Lvovdan deportasiya olunub və 1900–1910-cu illərdə dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda çalışıb.

Zuber Stanislav Rudolfoviç (1883–1947) – Bakıda Polşa neft şirkətində neft yataqlarının axtarışı ilə məşğul olub. Palçıq vulkanizmi üzrə bir sıra maraqlı məqalələr dərc etdirərək onların əsasında namizədlilik (1923) və doktorluq (1924) dissertasiyalarını müdafiə edib. 1935-ci ildən Albaniyada yaşayan S. Zuberin bu ölkənin geologiyasının öyrənilməsinə böyük rolu olub.

Göründüyü kimi, baxılan zaman çərçivəsində Azərbaycan ərazisi Rusiya tərkibinə keçəndən sonra dağ-mədən mühəndis və geoloqların əksəriyyəti Rusiyadan gəlmişdir. Onların sayı 57-yə çatırdı, rus, alman, fransız, isveç, gürcü və polyak əsilli idilər. Əksəriyyəti indiki Sankt-Peterburq Dağ-mədən Universitetinin məzunları idi. Əvvəllər bu universitet Dağ-mədən Məktəbi (1773), Dağ-mədən Kadet Korpusu (1804), Dağ-mədən Mühəndislər Korpusu İnstitutu (1834), Dağ-mədən İnstitutu (1866) adlanıb. Onların tədqiqatları sayəsində Abşeron yarımadasında yayılan çöküntülərin stratigrafik bölgüsü və kəsilələri, lito-logiyası, tektonik quruluşu, Məhsuldar Qat və eləcə də Diatom, Ağcağıl, Abşeron çöküntülərində aşkar edilən neft yataqları və onların yatım şəraitləri öyrənilib. Abşeron yarımadasının geoloji xəritələri tərtib edilib. Bunlardan başqa, yerinə yetirilən hesabatlara və nəşr olunan əsərlərə 1: 4200, 1: 84 000 miqyaslarda geoloji və struktur xəritələr, profilər də əlavə olunub.

Balaxanı-Sabunçu-Ramana (1869), Bibiheybət (1871), Binəqədi (1897), Pirallahı (1901), Suraxanı (1904) və Şubanı (1908) neft yataqlarının aşkar edilməsi nəticəsində Abşeron yarımadası dünyanın ən zəngin neft yataqları olan məmləkət kimi məşhur olub.

Qeyd olunan zaman çərçivəsində əldə edilən əmi-praktiki nəticələrə əsasən "Dağ-mədən" jurnalında, "Geoloji Komitənin xəbərləri"ndə, Rusiyada neft üzrə ilk dövrü nəşri olan "Rusiya İmperator Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsi"nin və "Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayı"nın əsərlərində, "Neft işi" və "Qafqazın geologiyasına dair materiallar" məcmuəsində dərc edilmişdir.